

DE SOCIALE WETENSCHAPPEN IN DE TWINTIGSTE EEUW

Harry B.G. Ganzeboom

Stellingen voor het 'Café de Idées', Internationale School voor Wijsbegeerte, Leusden, 28 november 1999

- **Sociale wetenschappers zijn niet in staat om de verworven inzichten van hun disciplines in de 20e eeuw op één A4-tje samen te vatten**, zelfs al gaat het om de *belangrijkste* inzichten. De redenen daarvoor zijn veelvoudig. Ten eerste vormen sociale wetenschappen slechts ten dele een logisch in elkaar grijpend stelsel van hoofd- en subdisciplines, waarin van elkaars verworvenheden gebruik wordt gemaakt. Zo bestaat er een zeer grote afstand tussen gedragswetenschappen (zoals de psychologie) en maatschappijwetenschappen (zoals de economie en sociologie). Ten tweede herhaalt deze desintegratie tussen disciplines zich binnen disciplines. Alle sociale wetenschappen kenmerken immers zich door een grote interne heterogeniteit van aanpakken en geclaimde inzichten. Ten derde en als gevolg daarvan kan ontwikkeling niet altijd als vooruitgang worden geduid en worden oude inzichten niet altijd achterhaald door nieuwe, maar door nog oudere. Gelukkig is er ook nog een vierde reden: de sociale wetenschappen zijn in de 20ste eeuw zo sterk gegroeid, dat een holistisch overzicht niet binnen ieders (althans mijn) intellectuele capaciteit valt.
- Mijn 20ste eeuw is die van de sociologie en laat zich gemakkelijk traceren. Rondom de vorige eeuwwisseling verscheen het werk van Emile Durkheim, onder alle klassieke sociologen nog steeds de meest leesbare en de meeste sociologische. Durkheim verklaarde in zijn 'Le Suicide' de oorlog aan gedragswetenschappers en anderen die de meest persoonlijke beslissing, het besluit het eigen leven te beëindigen, zagen als uitkomst van individuele overwegingen. Durkheim wilde niet alleen laten zien dat het de sociale omstandigheden zijn die variaties in suicides verklaren, maar ook dat zulke sociale omstandigheden een werkelijkheidswaarde hebben die buiten de betrokken individuen bestaat en daarom zo'n dwingende kracht heeft. In ander werk verklaarde Durkheim de oorlog met de klassieke economen die wel oog hadden voor processen op het niveau van de samenleving, maar niet voor de het stelsel van waarden en normen dat ook het economische gedrag stuurt en volgens Durkheim een niet tot individuele motieven of acties reduceerbare zelfstandigheid heeft. Durkheims programma heeft succes gehad: de door hem gepropageerde verklaringswijze, **het normatieve paradigma**, behoort in de tweede helft van de 20e eeuw tot het vanzelfsprekende gedachtengoed van de ontwikkelde burger: begrippen als sociale cohesie, maatschappelijke desintegratie, waarden en normen, rolgedrag, socialisatie en enculturatie behoren tot de beleidstaal, zoniet de dagelijkse omgangstaal in onze samenleving.
- Toch heeft Durkheims normatieve paradigma het pleit niet definitief gewonnen. De **neo-klassieke economie** heeft zich tot een succesvollere discipline uitgebreid dan Durkheim leuk zou hebben gevonden, zij is met name succesvoller gebleken als sociaal-wetenschappelijke verklaringswijze dan Durkheim voor mogelijk hield. Niet alleen behoren utilitaristische kosten-baten analyses (ook) tot ons aller alledaagse gedachtengoed, economische modellen worden ook steeds succesrijker om verklaringen te bieden in sociale situaties anders dan economische markten en zijn daarbij ook in staat om juist de eigenstandige sociale configuraties waar Durkheim op wees, zoals waarden- en normenstelsels, gewoontevorming, conventies en maatschappelijke instituties te analyseren en hun werking te verklaren en te voorspellen. Aan het einde van de 20ste eeuw duikt nota bene ook een oude tegenstrever van Durkheim weer op: de **sociobiologie** en de evolutionaire psychologie die momenteel in snel

tempo aan populariteit wint in de sociale wetenschappen. Ironisch genoeg lijken het economische utilitarisme en de darwinistische evolutieer samen te spannen tegen Durkheim die beide dacht overwonnen te hebben. Fukuyama wijst er in zijn laatste boek op dat dat niet zo is: als je evolutietheorie toepast op de biologie van de 'homo economicus', komt wellicht de 'homo sociologicus' tevoorschijn.

- Durkheims 'Le Suicide' markeert ook het begin van een andere fundamentele tendentie van 20ste eeuwse sociale wetenschappen: sociale wetenschappen hebben in deze eeuw het speculatieve en normatieve stadium achter zich gelaten en zijn **door en door empirische wetenschappen** geworden, die hun eigen observatie- en experimenteermethoden (overigens veelal ontleend aan natuurwetenschappen, met name de biologie) hebben ontwikkeld en bovenal systematische waarnemingen en experimentaties zijn gaan doen. De ontwikkelingen langs de empirische lijn zijn echter in mijn ogen veel minder snel verlopen dan velen menen. Hoewel het rondom de vorige eeuwwisseling al niet ontbrak aan statistieken van doodsoorzaken, heeft het lang geduurd voordat fundamentele sociale verschijnselen als migratie, sociale en arbeidsmobiliteit, het onderwijsselectieproces, tijdsbesteding, trouwpatronen, politieke participatie etc. trendmatig, vergelijkend, kwantitatief en representatief in kaart worden gebracht. Hoewel gedurende de gehele eeuw ambtelijk statistische materiaal is verzameld, en het empirisch onderzoek al vanaf de tweede wereldoorlog zijn moderne verschijningsvorm heeft gekregen, is er pas sinds het midden van de jaren zeventig sprake van een werkelijk systematisch opgezette waarnemingen, die overigens in veel opzichten nog steeds te wensen over laat. Er is een populaire kritiek die zich verzet tegen het empirisme in de sociale wetenschappen en de verworvenheden in dit opzicht niet substantieel acht. Dat laatste onderschrijf ik niet, maar er is nog veel te winnen en er is vooral nog veel te winnen bij meer observatie en meer experimenten. Op dit punt staan we eerder bij het begin dan dat we al teveel hebben gedaan. Ook aan het einde van de 20ste eeuw zijn de sociale wetenschappen verre van af.
- **De grote uitdaging** voor de sociale wetenschappen in de 21ste eeuw is niet om de heterogeniteit binnen disciplines op te lossen (dat is onbegonnen werk; men moet eraan voorbijgaan), maar om de **onafgestemdheid tussen disciplines** aan te pakken en sociale wetenschap (weer) als geïntegreerd project te beschouwen en wel op empirisch-theoretische basis. Psychologen, sociologen en economen staan met de ruggen naar elkaar toe wanneer het om verbreiding van verworven inzichten gaat. Zij staan dan vaak met hun gezicht naar de geïnteresseerde leek (politicus, beleidsvoerder), die veel meer dan in de natuurwetenschappen over het succes (waarheid?) van een theorie of toepassing lijken te beslissen.

Harry B.G. Ganzeboom (1953) is als hoogleraar sociologie verbonden aan de Opleiding Sociologie en het Interuniversitair Centrum voor Sociologie (ICS) aan de Universiteit Utrecht. Hij doet met name onderzoek naar stratificatie en mobiliteit, kunst- en cultuurdeelname en gebruik van moderne informatietechnologie.